

Мусатенко Віта Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ;
Смаглюк Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДМЕЖУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ВІДПОВІДНО ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ

За повідомленням Міністерства соціальної політики станом на 30 липня 2024 року з початку року статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 119 громадянам, з них – 44 жінки, 65 чоловіків та 10 дітей, серед них 13 людей постраждали від сексуальної експлуатації, 8 – трудової експлуатації, 7 – втягнення у жебрацтво, 3 – втягнення осіб у злочинну діяльність та 17 осіб постраждали від використання у збройних конфліктах [1].

Зазначена статистика наочно свідчить про те, що кількість потерпілих осіб від торгівлі людьми, в тому числі потерпілих від використання у збройних конфліктах, в умовах повномасштабного вторгнення зростає і вже випереджає такі «традиційні» види торгівлі людьми як трудова та сексуальна експлуатація.

Це призводить до того, що торгівля людьми в умовах військових дій все частіше кваліфікується як воєнний злочин, а використання у збройних конфліктах стає найбільш актуальним видом вказаного злочину.

21 серпня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX (далі за текстом – Закон № 3909) [2]. Цей Закон набирає чинності одночасно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Згідно Закону № 3909 відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду (далі за текстом – МКС) щодо злочинів, передбачених статтями 6 (геноцид), 7 (злочини проти людяності), 8 (воєнні злочини) Римського статуту, починається з 21 листопада 2013 року, а щодо злочину, передбаченого статтею 8bis (злочин агресії) Римського статуту, починається з 17 липня 2018 року.

Водночас згідно з Законом № 3909 та статтею 124 Римського статуту протягом семи років після набрання Римським статутом чинності для України вона не визнає юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, зазначених у статті 8 (воєнні злочини), коли, ймовірно, злочин було вчинено її громадянами. Римським статутом визначається не тільки юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочинів геноциду, злочинів проти людяності (які включають в себе злочини оборнення в рабство, сексуальне рабство, примушення до проституції), воєнних злочинів, а також відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя. Згідно з пп. с п. 2 ст. 7 Статуту оборнення в рабство означає здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 року [3] були внесені зміни до статті 124 Конституції України, а саме стосовно того, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

У пункті 1 статті 5 Статуту МКС визначено, що юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, а саме: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії.

Для розуміння кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в частині сексуальної експлуатації, яку визначають як сексуальне рабство та викрадення, поневолення людини, необхідно враховувати прецеденти притягнення до відповідальності за ці злочини, як, наприклад, у рішенні від 22 лютого 2001 року Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року у справі «Прокурор проти Драголуба Кунараца, Радомира Ковача и Зорана Вуковича» (*The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vuković*) [4], де обвинувачених визнали винними в тому числі у сексуальній експлуатації мусульманських жінок через їх етнічну приналежність.

Згідно низки норм міжнародного права примушення до надання сексуальних послуг може бути визнано міжнародним

злочином, якщо цивільна особа займається проституцією проти своєї волі, під впливом насильства, обману або інших способів тиску на волю людини. У цьому контексті важливим є рішення у справі «Прокурор проти Жермена Катанги» від 07 березня 2014 року [5]. Зазначена справа є важливою для судової практики, оскільки це була одна з перших справ, в якій були висунуті звинувачення у зґвалтуваннях та сексуальному рабстві як злочинах проти людяності (згідно ст. 7 (1) Римського Статуту) та воєнних злочинах (згідно ст. 8(2)(e)(vi) Статуту).

Отже, сексуальне рабство може бути злочином проти людяності та воєнним злочином згідно з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут) за наявності ознак суб’єктивної та об’єктивної сторін вказаних злочинів.

Для того, щоб визнати сексуальне рабство злочином проти людяності відповідно до статті 7(1)(g) Статуту, необхідно довести наступне [6]:

– об’єктивну сторону злочину – ця поведінка була частиною широкомасштабного чи систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення;

– суб’єктивну сторону злочину – умисел винної особи, а також усвідомлення наявності збройного конфлікту і того, що його діяння були частиною цього нападу, спрямованого проти цивільного населення.

Водночас, для того, щоб визнати сексуальне рабство воєнним злочином, відповідно до статті 8(2)(e)(vi) Статуту, треба довести:

– об’єктивну сторону злочину – дія мала місце в контексті збройного конфлікту міжнародного характеру та була пов’язана з ним;

– суб’єктивну сторону злочину – усвідомлення порушником фактичних обставин, які визначили наявність збройного конфлікту, а також умисел на вчинення таких дій. Водночас винна особа повинна знати, що дія, про яку йдеться, є частиною широкомасштабного чи систематичного нападу на цивільне населення.

Важливим для настання відповідальності за сексуальне рабство є наявність доказів свідомого діяння виконавця, тобто усвідомлення обернення в рабство саме цивільного населення, що є основою злочину проти людяності.

Станом на 16 травня 2024 року, відповідно до даних Офісу Генерального прокурора, зареєстровано понад 130 тис. злочинів

агресії та воєнних злочинів [7]. Статтею 438 КК України передбачено в тому числі відповідальність за вигнання цивільного населення для примусових робіт, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, таких як рабство у будь-якій формі.

Міжнародне законодавство [8] забороняє обернення в рабство як злочин проти людяності, яке згідно Статуту МКС визначено як «здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми». За загальним правилом право власності включає в себе володіння, користування, розпорядження товаром.

В українському законодавстві немає визначення злочину «обернення в рабство». Але визначення «торгівлі людьми ...з метою експлуатації» згідно ст. 149 КК України охоплює значну частину кваліфікації, забороненої злочином проти людяності «обернення в рабство». Згідно з приміткою 1 до статті 149 КК України експлуатація людини включає, зокрема, «примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичай, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу». Однак, законопроектом № 7290 передбачено доповнення КК України статтею 442-1 «Злочини проти людяності», де під пунктом п'ятим частини другої цієї статті буде передбачено спеціальний склад злочину проти людяності: обернення в рабство, тобто вчинення (заподіяння) обернення в рабство або торгівлі людьми в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. У випадку прийняття законопроекту № 7290 та, зокрема, статті 442-1 КК України буде інтегровано склад злочину обернення в рабство як злочину проти людяності, передбаченого міжнародним законодавством, до чинного українського законодавства. До об'єктивної сторони складу вказаного злочину проти людяності належить здійснення щодо особи або осіб будь-якої або всіх притаманних праву власності правомочностей, а саме: купити, продати, позичити або обміняти потерпілу особу, в тому числі застосувати до неї позбавлення волі. Тобто, фізична особа в даному випадку є власністю злочинця. У той же час обернення в рабство може бути і не пов'язане з комерційною угодою, а може бути результатом позбавлення потерпілого волі, примусу до праці або особа позбавляється можливості покинути місце поневолення.

До суб'єктивних ознак позбавлення волі належить сприйняття потерпілим свого становища та його наслідків. Згода

чи незгода потерпілої особи не є обов'язковою ознакою даного злочину.

Щодо суб'єктивної сторони злочину, то вказані дії повинні бути вчинені з умислом щодо дій властивих праву власності стосовно однієї або декількох осіб або позбавлення їх волі подібним шляхом. Водночас умисне тримання потерпілих під постійним контролем не є визначальним для кваліфікації злочину обернення в рабство.

Отже, українському законодавству ще необхідно буде адаптуватись до рішень Міжнародного кримінального суду, що сприятиме відмежуванню торгівлі людьми від воєнних злочинів, зокрема, передбачених ст. 438 КК України.

Список використаних джерел

1. Мінсоцполітики: 3 початку 2024 року 119 громадян постраждали від торгівлі людьми. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsotspolityku-z-pochatku-2024-roku-119-hromadian-postrazhdaly-vid-torhivli-liudmy>.

2. Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

3. Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>.

4. Справа «Прокурор проти Драголюба Кунараца, Радомира Ковача и Зорана Вуковича». URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/97/Kunarac-et-al>.

5. Справа «Прокурор проти Жермена Катанги» від 07 березня 2014 року URL: http://www.icc-crpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_04025.PDF.

6. Репецький С. П. «Відповідальність за злочини проти людяності в міжнародному та національному кримінальному законодавстві». URL: <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>.

7. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: науковці та практики обговорили на конференції у ВС актуальні питання. Верховний суд. URL: <http://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/>.

8. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. Національна школа суддів України. 2024 URL: <http://https://nsj.gov.ua/files/1687510022%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96.pdf>.

Новікова Катерина Андріївна,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ*¹

1. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК України, є суспільні відносини у сфері охорони миру та мирного співіснування держав, їх взаємовигідної співпраці, що ґрунтується на принципах міжнародного права, зокрема, незастосування сили, недоторканності кордонів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи суверенних держав [1]. На підставі цього, С. М. Мохончук справедливо стверджує, що не можуть кваліфікуватися як пропаганда війни публічні заклики продовжувати агресивну війну або воєнний конфлікт, що вже розпочалися [2, с. 274], адже мир між державами та народами вже порушено.

Водночас в Єдиному державному реєстрі судових рішень є низка вироків за ст. 436 КК України, якими засуджено осіб за публічні заклики до продовження росією війни проти України або

* Зазначена публікація підготовлена в рамках виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально правової охорони інформаційної безпеки в Україні», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України